

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Postkoloniale stress in Frankrijk: de strijd om de herinnering aan de Algerijnse oorlog is in volle gang [Review of: J. House, Neil MacMaster (2006) Paris 1961: Algerians, state terror, and memory; T. Shepard (2006) The invention of decolonization : the Algerian War and the remaking of France]

Pas, N.G.

Publication date
2007

Published in
De Academische Boekengids

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Pas, N. G. (2007). Postkoloniale stress in Frankrijk: de strijd om de herinnering aan de Algerijnse oorlog is in volle gang [Review of: J. House, Neil MacMaster (2006) Paris 1961: Algerians, state terror, and memory; T. Shepard (2006) The invention of decolonization : the Algerian War and the remaking of France]. *De Academische Boekengids*, 66, 16-19.
http://www.academischeboekengids.nl/do.php?a=show_visitor_artikel&id=675

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

Niek Pas

Postkoloniale stress in Frankrijk

De strijd om de herinnering aan de Algerijnse oorlog is in volle gang

Vijftig jaar geleden leverde Frankrijk een bloedige oorlog in Algerije. Na de onafhankelijkheid in 1962 is het conflict voortgezet in de geschiedenisboeken en in het publieke debat. De verwerking van de Algerijnse oorlog blijkt nauw verbonden met opvattingen over Franse identiteit.

Een van de zwartste pagina's in de recente Franse geschiedenis, de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog (1954-1962), staat de laatste tijd weer in de belangstelling. De acht jaar durende bevrijdingsstrijd heeft diepe kerven achtergelaten in het geheugen van de vele direct betrokkenen: de kolonisten (*pieds noirs*); de Franse dienstplichtigen die naar Algerije werden gestuurd; de Algerijnse slachtoffers van Frans (leger)optreden of van het terrorisme van het Front de Libération Nationale (FLN); de harki's (Algerijnse hulptroepen die aan Franse kant streden) of Noord-Afrikaanse gastarbeiders die tijdens de oorlog in Frankrijk woonden. De laatste jaren dringt de oorlog ook door tot de tweede en derde generatie: jongeren stellen vragen over het gedrag van hun ouders en grootouders en verdiepen zich in hun eigen komaf.

Er is tegenwoordig in Frankrijk veel aandacht voor de vele verschillende soorten herinneringen aan dit lastig te verteren verleden. Sinds 1962 vindt er een interpretatiestrijd plaats: welke herinnering aan de Algerijnse oorlog heeft het primaat? Nu heeft de Franse (politieke) cultuur een naam hoog te houden als het de interpretatiestrijd van het verleden betreft. Er is een lange traditie van scholen en richtingen die met elkaar wedijveren in het uitleggen en verklaren van de nationale geschiedenis. Inzake Algerije ging het schematisch om links versus rechts: activisten en FLN tegenover *pieds noirs* en militairen. Maar in werkelijkheid is deze strijd ingewikkelder en moeilijk in overzichtelijke goed-fout hokjes te stoppen. De discussie krijgt de laatste jaren een nieuwe dimensie door de ontsluiting van bronnen en de toenemende gevoeligheid voor kwesties van nationale identiteit, die wordt gevoed door mondialisering en immigratie.

De plek die de dekolonisatie inneemt in het collectieve geheugen en de manieren waarop zij doorwerkt in de identiteit van Frankrijk en Algerije zijn niet los te zien van de ideeën die aan het ontstaan van beide naties ten grondslag liggen. Frankrijk stoelt sinds de Revolutie van 1789 op de gedachte dat de Republiek één en ondeelbaar is. De staat is seculier. Nationaliteit en natiebesef staan of vallen met assimilatie onder het adagium 'eenheid vereist uniformiteit'. Frankrijk heeft – in tegenstelling tot Nederland – het multiculturele ideaal van 'eenheid door diversiteit' nooit onderschreven. Algerije werd beschouwd als een integraal onderdeel van Frankrijk. De dekoloniatiecrisis werd in officiële documenten eufemistisch aangeduid als 'les événements'. Pas in 1999 erkende het parlement dat er sprake was geweest van een 'guerre d'Algérie'.

Eenzelfde eenvormig idee, gepropageerd door het antikoloniale FLN, ligt ten grondslag aan de Algerijnse Republiek. Het FLN startte in 1954 een nationale bevrijdingsstrijd, won de oorlog zowel militair als politiek van de Fransen en stichtte het moderne Algerije. Deze uitgangspunten vormen het ideologische fundament van de Algerijnse eenheidsstaat sinds de onafhankelijkheid in juli 1962. Voor nationale tradities van vóór 1954 of parallelle visies op de natievorming door concurrerende Algerijnse bevrijdingsbewegingen is geen plek.

'TOEN DE GEPENSIONEERDE GENERAAL PAUL AUSSARESSES TOEGAF DAT HET FRANSE LEGER TIJDENS DE ALGERIJNSE OORLOG HAD GEMOORD EN GEMARTELD WAS HET HEK VAN DE DAM.'

In de zomer van 2000 kwam het publieke debat over de Algerijnse oorlog weer een keer tot uitbarsting. Louissette Ighilahriz, voormalig strijdster van het FLN, deed tegenover *Le Monde* een boekje open over de martelingen door Franse soldaten na haar arrestatie in 1957. Toen de bejaarde generaal b.d. Paul Aussaresses vervolgens toegaf dat het Franse leger op ruime schaal had gemoord en gemarteld – iets wat zijn collega-generaal Jacques Massu in 1971 in zijn memoires al had erkend – was het hek van de dam.

Meer dan voorheen namen ditmaal ook historici deel aan het debat. Het in 2001 verschenen proefschrift *L'armée et la torture pendant la guerre d'Algérie (1954-1962)* van historica Raphaëlle Branche wakkerde de bestaande discussie aan. Branche is representatief voor een nieuwe generatie Franse historici die de Algerijnse oorlog vanuit verschillende perspectieven onderzoekt. In een vervolgstudie, het in 2005 verschenen historiografische overzicht *La guerre d'Algérie. Une histoire apaisée?*, onderzoekt zij hoe de Algerijnse dekolonisatie tot op heden in de Franse maatschappij doorwerkt.

Ook in Engeland en de Verenigde Staten, waar van oudsher kwalitatief hoogstaande studies verschijnen op het gebied van de Franse geschiedenis, neemt de wetenschappelijke belangstelling voor het Frans-Algerijnse conflict in al zijn facetten toe. In 2006 publiceerden Jim House en Neil MacMaster *Paris 1961. Algerians, State Terror, and Memory*, dat inzicht biedt in de kwestie van identiteit en dekolonisatie. Het boek bespreekt de gebeurtenissen rond het neerslaan van een pro-FLN demonstratie van Algerijnse immigranten in Parijs op 17 oktober 1961 en de plaats die dit voorval inneemt in het Franse collectieve geheugen. Volgens officiële bronnen kwamen hierbij twee demonstranten om. Uit latere onderzoeken is gebleken dat naar alle waarschijnlijkheid tweehonderd Algerijnen zijn gedood. House, verbonden aan de Universiteit van Leeds, heeft veel over het thema Algerije, koloniale onderdrukking en herinnering gepubliceerd. MacMaster werkt bij de Universiteit van East Anglia en is gespecialiseerd in koloniale ideologie en koloniale onderdrukkingsmechanismen.

17 oktober 1961 heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld tot een van die historische sleutelmomenten aan de hand waarvan de Franse maatschappij vragen stelt over haar identiteit. Dat was overigens niet de eerste keer. Eerder leidde de Dreyfus-affaire aan het einde van de negentiende eeuw tot zelfreflectie. Hetzelfde geldt voor de razzia van Vel' d'Hiv in de nacht van 16 juli 1942, waarbij op initiatief van het Vichy-regime duizenden Joden werden opgepakt en afgevoerd. De vragen die men zich na dergelijke ingrijpende gebeurtenissen stelt, fungeren tegelijk als een herijking van de bestanddelen van de nationale identiteit.

'DE FRANSEN ZIJN LANGZAAM MAAR ZEKER IN DE GREEP GEKOMEN VAN EEN "ALGERIJE-SYNDROOM".'

In het eerste deel van hun boek stellen House en MacMaster dat het geweld op 17 oktober 1961 niet het gevolg was van een plotselinge verstandsverbijstering, maar de culminatie van een lange traditie van (koloniale) repressie. In het tweede deel staan zij stil bij de kwestie van beeldvorming. Tot in de jaren tachtig was er nauwelijks aandacht voor de gebeurtenissen van 17 oktober 1961. De Franse staat had geen baat bij het openen van deze beerput. Archieven waren niet beschikbaar. Voor zover

er onderzoek voorhanden was, oversteeg dit nauwelijks de kleine kring van activisten. Een doorbraak volgde pas in 1998 met het proces-Papon. De voormalige minister van Financiën Maurice Papon stond op 88-jarige leeftijd terecht voor zijn rol in de Jodenvervolging ten tijde van Vichy. Dit proces is wel gezien als de kwintessens van het 'syndroom van Vichy' – het donkere oorlogsverleden dat maar niet voorbij wil gaan.

Dit proces leidde zijdelings ook tot aandacht voor Papons rol in het onderdrukken van de demonstratie van oktober 1961 (hij was destijds prefect van Parijs). Papon werd veroordeeld wegens misdaden tegen de mensheid, maar het Franse gerecht riep hem niet ter verantwoording voor het bloedbad van 1961. De uitgebreide media-aandacht voor het proces en de debatten die de kwestie losmaakte, leidden in 1999 tot de oprichting van *L'Association '17 octobre 1961: contre l'oubli'*. Deze stichting illustreert hoe Frankrijk langzaam maar zeker in de greep is gekomen van een 'Algerije-syndroom'.

De kracht van *Paris 1961* is dat dit werk inzicht geeft in de rol van individuen (Papon), in de context (de achtergronden van de repressie) en in de structuren (het functioneren van de staatsterreur). Naast de complexiteit van het repressieve apparaat maken House en MacMaster de diversiteit aan herinneringen zichtbaar. Maar de auteurs beogen met deze schitterende studie ook een bijdrage te leveren aan een paradigmawisseling die zich in hun ogen momenteel voltrekt. Ze vragen aandacht voor onderzoek naar politieke en sociale structuren in plaats van eenzijdig de posities van bekende individuen en groepen (zoals generaals en verzetsstrijders, *daders of slachtoffers, pieds noirs*, activisten, FLN-strijders of harki's) als uitgangspunt te nemen.

Daarnaast ijveren ze voor meer onderzoek naar de interactie tussen sociale bewegingen en de staat (en het leger) en tussen het *Empire* en *la France métropolitaine*. Ook zou op microniveau het vraagstuk van de diversiteit steviger in het onderzoek moeten worden betrokken en dient er meer aandacht te komen voor de doorsnee-burger, Algerijn of Fransman. Bovendien is in het vergelijkende perspectief van dekolonisatieprocessen – Frankrijk versus Groot-Brittannië en Nederland – volgens de auteurs nog veel aanvullende kennis te verwerven. Ten slotte houden zij een pleidooi voor meer onderzoek naar historische vergelijkingen (kolonisatie en slavernij) en de rol van culturele representatie.

'FRANKRIJK STAAT TEGENWOORDIG BEKEND OM ZIJN EEUWENLANGE TRADITIE WAARIN MINDERHEDEN MET HARDE HAND IN EEN REPUBLIKEINS KEURSLIJF ZIJN GEDWONGEN.'

Een andere ambitieuze wetenschapper die *la guerre d'Algérie* als onderzoeksgebied heeft gekozen, is de historicus Todd Shepard van Temple University (Pennsylvania). *The Invention of Decolonization. The Algerian War and the Remaking of France* heeft als invalshoek de Republikeinse ideologie. Voor Shepard vormt 1962 een breuk met de Franse notie van universaliteit – sinds 1789 een wezenskenmerk van de Republikeinse ideologie. De *pieds noirs* kwamen in een land terecht dat niet het hunne was en Algerijnen waren niet langer Franse staatsburgers.

Met 'the invention of decolonization' bedoelt Shepard dat de Franse staat vanaf 1962 dekolonisatie ineens voorstelde als een logische stap in de geschiedenis. Volgens hem is dit een constructie, omdat hiermee de gemeenschappelijke Frans-Algerijnse geschiedenis sinds de verovering in 1830 werd weggespoeld. Een confrontatie tussen Algerijns nationalisme en de Franse principes rond universaliteit, het individu, vooruitgang en mensenrechten is op deze wijze uit de weg gegaan.

Cruciaal bij Shepard is de gedachte dat dekolonisatie méér is dan onafhankelijkheid en een

overdracht van macht; het gaat ook om identiteit. En die werd in Frankrijk opnieuw bepaald. Illustratief in dit verband is de ontwikkeling van Jacques Derrida. Deze filosoof behoorde tot de honderdduizenden personen die in de zomer van 1962 naar Frankrijk vluchtten. Later zou deze traumatiserende en formatieve ervaring Derrida ertoe aanzetten concepten als mensenrechten, rationaliteit en universalisme te overdenken. Shepard toont zijdelings hoe slecht Frankrijk was voorbereid op deze exodus – het is geen toeval dat juist deze Bijbelse term in 1962 in zwang kwam voor de uit Algerije vluchtende kolonisten.

Tot 1962 werd een eigen Algerijns-nationalistische identiteit door Frankrijk ontkend. Immers, het door de staat uitgedragen ideaal was dat van een Frans Algerije. Algerije vormde een integraal onderdeel van de Franse identiteit. Totdat in 1962 ineens de bordjes werden verhangen. Opmerkelijk, volgens Shepard, omdat Algerijnen voor de wet Fransen waren en Algerije als deel van de Republiek werd gezien. Met andere woorden: de omslag van 1962 druist in tegen de politieke en ideologische traditie van het *républicanisme*.

Nu staat de Franse staat bekend om zijn eeuwenlange traditie waarin minderheden in eigen land, desnoods met harde hand, in het koninklijke en vanaf 1789 in een Republikeins keurslijf zijn gedwongen: de Vendéens, de Flamands en de inwoners van Bretagne, Corsica en de Elzas weten er alles van. Een klassiek werk over deze van bovenaf opgelegde natievorming is Eugen Webers *Peasants into Frenchmen* (1976). Keerpunt 1962 toont de grenzen van de Republikeinse ideologie. Vanaf dat moment dienen noties als universalisme en staatsburgerschap beschouwd te worden als in tijd en aan plaats gebonden constructies van identiteit.

'ALLEEN IN TIJDEN VAN NOOD WERD HET IDEAAL VAN DIE ENE EN ONDEELBARE REPUBLIEK IN DE PRAKTIJK WAARGEMAAKT.'

Shepards werk is een schoolvoorbeeld van een boek *à these* – een knappe theoretische constructie. Mooi maar ook problematisch. De vraag is of de auteur niet wat gemakkelijk voorbijgaat aan de discrepantie die tijdens de koloniale periode al aanwezig was tussen de ideologie van het *républicanisme* en de realiteit. Formeel waren Algerijnen Fransen, in werkelijkheid waren ze tweederangsburgers. De Franse staat had niet echt de intentie miljoenen Arabieren te assimileren en op te voeden in de traditie van het ideale Franse beschavingsmodel. Dat zou hebben betekend dat de inheemse massa ook in Parijs politieke macht kon uitoefenen. Mede om die reden was de Algerijnse vertegenwoordiging in het parlement niet op representativiteit gebaseerd, maar het resultaat van een ingewikkeld kiescollege.

Anders geformuleerd: het schermen met verlichtingsidealen die uitmondten in de Republikeinse ideologie was één ding, ze in de praktijk implementeren was nog iets anders. Voor vrouwen was het staatsburgerschap tot diep in de twintigste eeuw in feite een dode letter. Françaises waren namelijk tot 1944 (kiesrecht) en 1965 (financiële zelfstandigheid) tweederangsburgers. Alleen in tijden van nood werd het ideaal van die ene en ondeelbare Republiek in de praktijk waargemaakt. Zo leverden vrouwen in 1914-1918 een substantiële bijdrage aan de Franse oorlogsinspanningen.

Eenzelfde behandeling als vrouwen viel de inwoners van het *Empire* ten deel. Koloniale troepen dienden als kanonnenvoer in de Eerste Wereldoorlog en hadden een belangrijk aandeel in de bevrijding van Frankrijk in 1944-1945. Tot zelfbeschikkingsrecht leidden hun inspanningen echter niet. Voor de Grande Guerre is deze kwestie nauwelijks bespreekbaar, voor de Tweede Wereldoorlog begint dat te veranderen. De inzet van het koloniale leger in 1939-1945 is sinds enkele jaren onderwerp van films, zoals *Les enfants du pays* (Pierre Javaux, 2006), over Senegalese tirailleurs in

de Franse Ardennen in 1940, en het kassucces van *Indigènes* (Rachid Bouchareb, 2006), over Noord-Afrikanen in de campagne van 1944-1945.

Alleen de elite onder de Algerijnen slaagde erin te integreren en te assimileren. Veelal waren het personen die reeds tot de lokale hogere standen behoorden, die via het Franse hoger onderwijs opklimmen en vervolgens geheel verfranst. De plotselinge omslag van 1962, die Shepard zo problematisch vindt en in tegenspraak met Frankrijks universalistische principes, toont vooral hoe problematisch het hele Republikeinse project – in de zin van: ideologische uitgangspunten versus politieke werkelijkheid – vanaf het begin is geweest. Shepard vindt de Algerijnse kwestie uitzonderlijk omdat ze niet past in de Republikeinse traditie. Maar deze bewering kan met hetzelfde gemak worden omgekeerd: ze is er juist een treffende illustratie van. De veelbezongen Republikeinse traditie is een constructie, een mythe. Kortom, Shepard voorziet het debat over de Algerijnse oorlog van een mooie helicopterview maar gaat wat gemakkelijk voorbij aan het feit dat dergelijke concepten alleen betekenis hebben in hun confrontatie met de historische praktijk.

Dr. Niek Pas is historicus, gespecialiseerd in de Franse geschiedenis. Momenteel is hij als universitair docent televisiejournalistiek verbonden aan de vakgroep Mediastudies, Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

Besproken boeken:

Paris 1961. Algerians, State Terror, and Memory

door **Jim House en Neil MacMaster**

BESTEL

Oxford University Press. Oxford 2006.

392 pag. , € 100,00

The Invention of Decolonization - The Algerian War and the Remaking of France

door **Todd Shepard**

BESTEL

Cornell University Press. Ithaca, NY 2006.

304 pag. , € 48,45